

SØREN KIERKEGAARD ÉS EDVARD KOCBEK

*Kockáztni annyi, mint egy pillanatra elveszíteni az egyensúlyunkat.
Nem kockáztni annyi, mint elveszíteni önmagunkat.*
Søren Kierkegaard

Aki nem vfv meg az önmagában rejlő sötétséggel ma, az nem élvezi a napot holnap.
Ivan Cankar

Úgy készültem, hogy szlovénul fogok beszélni Kierkegaard-ról és Kocbegről, de mivel problémáink vannak a fordítással, megkísérlem angolul. Nem tudom, képes leszek-e elég világosan kifejezni a gondolataimat ezzel a szövevényes témával kapcsolatban. De megpróbálom, és remélem, hogy csak egy pillanatra veszítem majd el az egyensúlyomat, mert itt mélyre zuhanhatunk. Ne feledjék, hogy Škocjanban vagyunk, ráadásul a karsztbarlangokban. Ugyanakkor ezen a gyönyörű tájon talán jobban tudjuk értékelni ezt a témát, mert tényleg képesek vagyunk megérteni és megváltoztatni a perspektívánkat, hogy tetőtől talpig és kívül-belül megvizsgáljuk. A platóni barlang csak metaforikus, itt viszont kijöhetünk az igazi barlangból a napfényre, és életben maradunk.

Elkezdtünk egy nagyon érdekes vitát az énről. A kései Kierkegaard írta egyik álneves szerzője, Anti-Climacus nevében *A halálos betegségben* (1849): „az én olyan viszony, amely önmagához viszonyul”, és mindig individuális. Ennél is lényegesebb, hogy számára az én a hit megisméltése, mert amikor az én önmagához viszonyul, akkor – Kierkegaard szerint – egyszersmind a másikkal is viszonyul. A fiatal Kierkegaard 1835-ös naplójában felismer- te, azzal kell tisztában lenni, hogy „mit tegyek”, nem pedig azzal, hogy „mit tudok”.

Ez a megkülönböztetés nagyon fontos, mert manapság hatalmas struktúrák vannak, amelyek nemcsak értik, hanem egyúttal használják és kihasználják „a tudást mint hatalmat”, amit Michel Foucault tudatosított és kritizált posztstrukturalista korszakában. Itt még az emberi perspektívát is akként tekintjük, hogy vajon a humanizmus utolsó maradványai csak „emberi erőforrások”-e? Hívhatjuk ezt biopolitikai vagy médiamarketinges tervezésnek, nem számít, minek hívjuk; még ha nem ismerjük, akkor is működik. A dolgokat nemcsak a logika irányítja, hanem a korporatív tudás szisztematikusan előkészített logisztikája is; nemcsak a modern *know-how*, hanem a posztmodern *think tank* is. Mivel a természeti és az emberi oldalon is mindenütt csak „erőforrások” vannak, nem szabad megfeledeknünk a „forrásokról”.

Úgy gondolom, minden egyes személy alapkérdése az, hogyan nyíljon meg anélkül, hogy önző volna. Nem az a kérdés, hogy legyen vagy tudjon-e, hanem az, hogy hogyan legyen és hogyan tudjon, és hogyan értse meg azt, ahogyan tud és ahogyan lehet. Hogyan nyissuk meg ezt a szövevényes kérdést, és hogyan ismerjük fel, hogy szinte minden embernek nemcsak az érdeklődése, hanem a kulturális háttere, az élettapasztalata és a sze-

Janko Rožič (1960) – szlovén építész, publicista, civil mozgalmak aktivistája. Az előadás 2013. június 14-én hangzott el Škocjanban a IV. Miklavž Ocepek Nemzetközi Filozófiai Szimpóziumon.
Edvard Kocbek (1904–1981) – szlovén író, költő, esszéista.

mélyes megértése is különböző? Jóllehet egy másik perspektívából mindannyiunkban van valami közös. És ez nem olyan rendszer, amely állandóan az én önzőségével csábít. Legyőztük a GEO-centrizmust a geográfiában, túl kell lépünk az EGO-centrizmuson is, nemcsak a pszichológiában, hanem a mindennapi életben is!

Először meg kell látnunk és le kell győznünk a nyelvben lévő szakadékokat, ahol a kifejezések és a sztereotípiák gyakran elrejtik a dolgok valódi értelmét. Például az angol nyelvben azt mondják: „What’s on your *mind*? No *matter*.” „What’s the *matter*? Never *mind*.” [„Mire gondolsz? Mindegy.” „Mi a baj? Semmi.”] Hogyan hatoljunk mélyebbre a nyelvnek ezen a *circulus vitiosus*án át, és tovább az igazság felé, és hogyan nézzük meg olyan közelről, hogy a kör ne tudjon bezárulni? Az antik görögök számára az „elmélet” inkább az önmegfigyelés, mintsem a gondolkodás módján alapult. Ezek a nyelvi és szójá-tékok a nyelv életmintákra gyakorolt hatásának mélyebb struktúráit fedik fel. Amikor angolul beszélünk, nem kerülhetjük el a mondat elején az „én” használatát. Ez problémát okozhat, mivel az „én”-nel szubjektívebbek, míg az „én” nélkül, úgy tűnik, objektívebbek vagyunk. A modernitás első nagyszabású, szinte totális tárgyiasítása a newtoni tudomány volt, amely teljesen megszabadult ettől az „én”-től. Einstein a relativitáselmélettel a mező és a „tér-idő-kontinuum” fogalmával a newtoni tudomány abszolút terét és abszolút idejét próbálta fejleszteni, de ő is csak egy „második megfigyelőt” tett hozzá. Amikor Berlint teljesen lerombolták, egy másik fizikus, Heisenberg, aki a 20. század egyik legjelentősebb tudósa volt, szomorúan elismerte: „Igazságunk az eszköz igazsága, nem a miénk”. Még a fizikában sem elég a tömeg, az energia és az erő!

A személyes egzisztencia, ez a Kierkegaard-kutatás középpontjában álló „én” az egyetlen nézőpont, amely választ adhat, s azzal, hogy felel, felelős lehet. Mi történik, ha ez a fontos nézőpont hiányzik? Ha elveszítjük önmagunkat, mindenünket elveszítjük, és önmagunkon kívül vagyunk. Kierkegaard az elsők között ismerte fel ezt, s egész életében a spekulatív filozófia, a hegeli idealista rendszer és a tudomány absztrakt szisztematizálása ellen harcolt. És igazán volt, mert a 20. században ezt a rendszert nemcsak a szociális nacionalizmusban és a dialektikus materializmusban használták – Hegel és Marx nyomán vagy akár velük szemben –, hanem a tudomány és a technológia szisztematikusabb rendszereiben, civilizációnk legerősebb alapzataiban is. Mi lehet ennek a hiányzó pontnak a feladata?

Itt van egy rés, amelyet be kell tömni, tárgy és alany, test és lélek, természet és ember, „mi” és „én” ilyen szétválasztásainak megkülönböztetőknél, de nem elkülönítőknél kell lenniük. Az „én” nem definiálható egyetlen szempontból. A definíció mindig *de-finito*, a benne rejlő *finito*val és végső *fimmel*; mindig bevégzi a dolgokat, de a tartam miatt semminek sincs végső állapota. Az ember nem definiálható, újra meg kell találni és fel kell ébreszteni, miként azt Joyce megálmodja a *Finnegan’s Wake*-ben. Az ember legmélyebb tapasztalatai nem csak a nyelvvel és az étellel való tapasztalatok. A különbség mélyebb, mert van egy határvonal a *priori* és a *posteriori* között a filozófiában, legalábbis Kant óta. A szétválasztások sokkal régebbiek, mert az *ad personam* és az *ad rem* között a római kortól fogva különbséget teszünk. A politikánk még *ad personam*, a tudományunk inkább *ad rem*. A korporatívát kooperatívává kell alakítanunk...

Paul Ricœurnek van egy mélyenszántó esszéje 1981-ből a Kierkegaard nyomán való filozofálásról, s ebben azt írja, hogy nem tarthatjuk számon Kierkegaard-t „az egzisztencializmus atyjaként”, mivel a filozófusoknak ez a családja már nem létezik. Meg kell szabadítanunk őt ettől az örökségtől. Azt javasolja, hogy ne csak a hegeli *Aufhebung*gal való állandó, drámai konfliktusát nézzük, hanem próbáljuk úgy értelmezni a gondolkodását, mint ami közelebb áll Kantéhoz, és talán még közelebb Fichtéhez és Schellingéhez. Ricœur felismerte, hogy ami Kant számára a határ, az Kierkegaard számára a paradoxon. Kant azt írja, hogy „korlátozni kell a tudást, hogy megalapozzuk a hitet”, Kierkegaard pedig azt válaszolja erre, hogy „a paradoxon hitet követel, nem megértést”. Fichte különbségtétele *Tathandlung* és *Tatsache*, cselekvés és érvelés között fontos a kierkegaard-i tapasztalat számára. De

Schelling nevét is említi, különös tekintettel a végső valóság témájára, és összekapcsolja a végességet, a szabadságot és a bűnt. Ricoeur szerint Kierkegaard filozófiája távoli, különös álneves szerzői, mint például Constantin Constantiusé, Johannes de Silentioé és Vigilius Haufniensisé viszont közeleiek. Azt írja, hogy igazából ez utóbbiakon keresztül találta meg önmagát. S javasolja, hogy ne utasítsuk el Kierkegaard-t, hanem olvassuk őt és gondolkodjunk róla, és filozófiai feladatunk teljesítésekor – Jaspersszel szólvá – legyünk tekintettel a kivételekre. Ricoeur számára Kierkegaard nemcsak romantikus géniusz, magányos személyiség vagy szenvedélyes gondolkodó, hanem egyszermind az, aki új filozófiát teremt, amelyet „az egzisztenciális lehetőségek kritikájának” nevezhetünk...

Örülök, hogy tegnap Andrej Božič megismertette velünk Edvard Kocbeket, a 20. század egyik legfontosabb kreatív személyiségét. Kocbeck költő volt, gondolkodó, a hit és a cselekvés embere, továbbá politikai, vallási és emberi tanú. Látomásai mélyek voltak és messze meghaladták saját korát. Amikor a második világháború előtt és után megpróbálta realizálni őket, óhatatlanul szembekerült a rendszerrel, először a katolikus egyházzal, majd a kommunista állammal.

Kocbek 1932. november 14-én ezt írta Kierkegaard-ról a naplójában: „Felismerte a tiszta teológia hiábavalóságát a keresztény életben. Radikális evangélikus életet követelt. Egzisztencialista filozófiája felvette a harcot az absztrakt gondolkodással.” 1935-ben a *Dom in svet* című irodalmi folyóiratban megjelentette első szlovén nyelvű esszéjét Kierkegaard-ról. S később a könyvében elismerte, hogy ő volt az a gondolkodó, aki a legnagyobb hatást tette rá. Ebben az 1935-ös, máig időszerű esszéjében bemutatta Kierkegaard életét és munkásságát, gondolkodásának magas szintjét, tapasztalatainak mélységét és az ezek közti éles dialektikát. Számára Kierkegaard volt az első és legfontosabb ember, aki valódi és teljes életet élt. A vallásos élet a maga legszemélyesebb voltában teljesen megélt élet. Rájött, hogy milyen fontos számára a pillanat, avagy Cognar *Actualite de Kierkegaard*-ból vett szávaival, „az élő pillanat minőségi dialektikája”. Kocbek Kierkegaard-t Szókratészhez hasonlítja, aki arra használta az iróniát, hogy lerombolja az emberi szokások kényelmét és bizonyosságát, és egyéni mélységeket nyitott a sekély általánosságokban. Kocbek felismerte, hogy Kierkegaard az emberi tapasztalat három stádiumában a filozófiát és az emberit a szerelem példáin írja le. Az esztétikai stádiumban az erotikus szerelmet, az etikai-ban és a vallásban a transzcendens szerelmet, valamint a bizonyosság és a feltétlenség iránti vágyat. Ellentmondásos módon Kierkegaard-nál a vallásra vonatkozóan nincsen bizonyosság. Nála is ott van az örök bizonytalanság, a szorongás és a szenvedés, amikor az ember reszket kétségbeesésében. Ami azonban az életben a leglényegesebb, annak le kellene győznie az egzisztencia sötét oldalát. Kocbek arra is rámutat Kierkegaard Regina Olsenhez írt utolsó, 1849-es levelében – amelyben, mielőtt végleg elbúcsúzna az ekkor már férjes asszonytól, köszönetet mond neki mindenért –, hogy felismerte Reginában „egyetlen szerelmét”. Végül tesz néhány kritikus megjegyzést Kierkegaard-ral kapcsolatban. Nem osztja erkölcsi szenvedélyét, úgy véli, hogy túl szenvedélyes a döntéshozatalban. Felismeri benne a lutheránust, aki a bűn ellentétét a hitben látja, nem az erényben. Mindez azonban nem vethet árnyékot erre a rendkívüli tapasztalatra. Kocbek megérti Kierkegaard bizonyítását arra vonatkozóan, hogy az igazság csak a szubjektivitásban létezik, az egyéni és a személyes révén. Számára Kierkegaard hasonló Dosztojevszkijhez, aki, bár nem volt szent, a jelenkori hit legnagyobb tanúja volt.

Kierkegaard mély, összetett hatást gyakorolt Kocbekre. Még Kocbek lényeges műveinek címei is alapvető kierkegaard-i gondolatokra emlékeztetnek. Novelláskötetének a *Strah in pogum* (Félelem és bátorság), második verseskötetének a *Groza* (Rettegés), esszékötetének pedig a *Svoboda in nujnost* (Szabadság és szükségyszerűség) címet adta. A legnagyobb hatást azonban Kierkegaard nem Kocbek munkásságára, hanem az életére tette. Kocbek, ahogyan barátja, Boris Pahor hívta, „korunk igazi tanúja” volt. Mondhatjuk, hogy „vallási-költői egzisztencia” volt, a kierkegaard-i kifejezés valódi értelmében.

Egyszerre dolgozott esztétikai, etikai és vallási területeken. Mély bepillantása volt az időkbe mind a történelem, mind az örökkévalóság nézőpontjából.

Spanyolországról gondolkodva figyelmeztette az egyházat, hogy ne támogassa a fasisztákat a polgárháborúban. A *Dom in svet* folyóiratot, ahol a munkáját publikálta, bezárták, őt magát megtámadták és kiközösítették. A második világháború előtt *Dejanje* (Cselekvés) néven saját folyóiratot alapított. A keresztényszocialisták egyik vezetője lett, és belépett a megszállás ellen harcoló felszabadítási frontba, de előbb megvárta, amíg a Hitler–Sztálin paktum megbukik. A felszabadítási front, amelyet a kommunista párt, a keresztényszocialisták és a Sokol-csoportok alapítottak, kezdetben főleg az ő tevékenységének köszönhetően demokratikusan szerveződött. 1943 elején a kommunisták a Szovjetunió támogatásával átvették az irányítást. Kocbeket kiküldték egy magasabb pozícióba az újonnan megalapított Jugoszláviába, csak hogy eltávolítsák Szlovéniából. A háború után szlovén ügyekért felelős miniszter lett Belgrádban. Ő volt az egyetlen nem kommunista miniszter, de valódi hatalommal nem rendelkezett. 1948-ban, a Tito–Sztálin vitát követően felismerte az új lehetőségeket, de hamar csalódnia kellett, mert Jugoszlávia nem indult el a demokrácia irányába. Naplójába azt írta, hogy „a titoizmus szupersztálinizmus”. Különös ugyan, de igaza volt, mára a sztálinizmus halott, de a titoizmus a volt Jugoszlávia területén még mindig él. Az ötvenes évek elején, negyven évvel az új balkáni háborúk előtt, azt írta naplójába, hogy a jugoszláv unitarizmus Jugoszlávia valamennyi nemzetére veszélyes. A partizán korszakról szóló szövevényes témájú novelláival, a *Strah in pogum*mal ő szegte meg elsőként a „szocialista realizmus” íratlan törvényét a művészetben. Már korábban meg akartak szabadulni tőle, és ez jó ürügy volt arra, hogy megfosszák politikai funkciójától. Még a történelmi fényképekről is kiretusálták. Nem tartóztatták le, de nem publikálhatott és nem kereshetett pénzt, még a családja számára sem. Saját szavaival kilenc évre mély „történelmi depresszióba” zuhant. A hatvanas években irodalmi munkásságáért megkapta a Prešeren-díjat, elismerték mint kiváló költőt, de még mindig gyanúsnak találták mint tanút. A hetvenes években, a hetvenedik születésnapja körül volt utolsó összeütközése a rendszerrel. 1975-ben interjút adott *Korunk tanúja* címmel író barátjának, Boris Pahornak a trieszti *Zaliv* folyóirat számára. Beszélt a felszabadítási front demokratikus kezdeteiről, a háború utáni titkos likvidálásokról és a jelenkori problémákról. Figyelmeztetett arra, hogy ezeket a rejtett történelmi tényeket át kellene gondolni, hogy „a rombolás démona ne éledjen fel újra”. Ez tizenöt évvel az új jugoszláv háborúk kezdete előtt történt, de nem hallgattak rá. Épp ellenkezőleg, a rendszer minden eszközzel támadták. Az egykori partizán bajtársai célkeresztjébe került idős költő védelemre szorult. Ki kellett állnia mellette még a Nobel-díjas német írónak, Heinrich Böllnek is, aki felismerte, hogy ismét a középszerűség támadta meg a géniuszt, mert nem tudta vagy nem akarta megérteni. Böll nagyra értékelte Kocbek költői művét, irodalmi Nobel-díjra is jelölte. Kocbek azonban sosem tudta teljesen kiheverni a támadásokat, s magányosan halt meg 1981-ben.

Kocbek volt az UBDA, a jugoszláv titkosrendőrség által legjobban megfigyelt személy. A „bonyolult költő” körül három évtizeden át egy hatvankilenc kémből álló gépezet dolgozott, amelyet nemcsak ironikusan, hanem egészen cinikusan „Kocbek Intézet”-nek neveztek. Több mint tízezer oldalnyi jelentést készítettek róla. Ennek a hatalmas nyomozásnak a fő eredménye az a csekély felismerés volt, hogy Kocbek jó költő ugyan, de rossz politikus, naiv, és hiányzik belőle a politikai ösztön. Paradoxon? Ha ez igaz, akkor egyszerűen nem szerveznek köré ekkora gépezetet. A titkosrendőrség követ el hibákat, de nem ilyeneket. Nagyon érdekes, hogy ilyen és ehhez hasonló frázisokat hajtogattak munkájával kapcsolatban mindig, még az irodalmi bizottságokban, a kongresszusokon, a szimpóziumokon, az előadásokon és a cikkekben is, egészen mostanáig, saját korunkat is beleértve. Még a 2011-ben publikált, utolsó és egyetlen nagy életrajza is, amely jól közelíti meg személyes és költői munkásságát, politikai vízióit és tanúságtételét, ezeket az ellentmondó kijelentéseket ismételteti.

Kocbek mestere volt a nyelvnek, de nem csak költőként vagy íróként; valóban korának, „a teljes emberi létezésnek” a tanúja akart lenni... Kockázatot, és nem vesztette el önmagát, ez volt talán a legfontosabb öröksége Kierkegaard egzisztenciális szelleméből.

A Kierkegaard-ról szóló filmből megtudtuk, miként értelmezte Kierkegaard az európai Népek tavaszát 1848-ban. A tömegek lázadásában nem látott lehetőséget, mint hallgatótársra, Engels a Berlini Egyetemről, vagy annak barátja, Marx, és még sokan mások. Mostanra világos, hogy igaza volt; a tömegek, amelyeket nem az egyes személyek alapoznak meg, nem hozhatnak szabadságot erőszak nélkül, észt vész nélkül, testvériséget felelőtlenség nélkül és abszolút egyenlőséget.

Kocbek intuícióinak valóságosságáról és mélységéről tanúskodik *Kis és nagy nemzetek* című esszéje, amelyet 1939-ben publikált a *Dejanje* folyóiratban. Tisztán látta, hogy az olyan nagy ideológiák, mint a faszizmus, a náciizmus vagy a kommunizmus, nem menthetik meg Európát, s ezért valami teljesen újba vágott bele.

„A nagy és kis nemzetek jövőjének az a záloga, hogy egész Európának legyen egy szövetségi kormánya. Az új Európa nagy és kis nemzetek, nagy és kis hazák egysége kell hogy legyen, nem pedig totalitárius országoké, ahol az emberek, a tőke, a lélek és a test nem valamilyen féltékeny mitikus egységben olvadnak össze a négyek jegyében. Az új Európát egyénekből kell megalkotni. Az államgépezetnek, a gazdasági rendnek és a spirituális értékeknek ezt az egyént kell szolgálniuk, az emberi teljesség személyes érzéséhez. Amikor Európa kialakítja gazdaságát az állam vagy az anonim társadalom által nem korlátozott nagy, természetes sokféleségből, akkor fog megjelenni az új politikai rend, amelyben az emberek megőrzik saját fontosságuk tudatát. Egy ilyen korban élnek majd meg a kisebb nemzetek a maguk rendkívüli és hatalmas értékét.”

Kocbek még a második világháború előtt sem pusztán álmodott Európáról, hanem tiszta víziója is volt róla; a szó igaz értelmében profetikus volt. „Európa alapító atyái” csak a háború után láttak hasonló megoldást. Kocbek még azokat a lépéseket is előre megérezte, amelyek végül Európa tényleges megvalósításához vezettek. 1939-ben előállt egy gazdasági tervvel, és 1951-ben valóban megalakult az Európai Szén- és Acélközösség, ezt követte az Európai Gazdasági Közösség, végül a politikai unió.

A másik nagy megérzése Európa kulturális sokféleségének megragadása volt. Az erről szóló rendelkezés csak mostanában került be az európai dokumentumokba, de túlságosan deklaratív formában. Igazi próbája a kisebb kultúrákkal, a kisebb nemzetek életét is biztosító lényeges minőséggel szembeni attitűd. Kocbek utolsó víziója még mélyebb volt. Az általa elképzelt kulturális keret belső célja a következő: „Az új Európát egyénekből kell megalkotni. Az államgépezetnek, a gazdasági rendnek és a spirituális értékeknek ezt az egyént kell szolgálniuk...” Ez a mai napig nem valósult meg Európában, de továbbra is fennáll mint lehetőség, s bár nem az egyedüli, minden bizonnyal a legnagyobb kihívás mindannyiunk számára. A fáradt európai és világcivilizáció számára csakugyan nincs más út, mint az az egyén, aki teljesen szabad a maga kreativitásában a saját kulturális milióján belül, meghozza úgy, hogy ez a milió nyitott az egyetemes felé és kapcsolódik egy tágabb milióhoz. Az ilyen szubjektum nem valamiféle atom, amely új tömegrobbanáshoz vezető láncreakciót indíthatna el, hanem új teljességé szerveződő sejt. S ez nem pusztán „emberi erőforrás”, hanem valódi forrás. Csak a saját erejének tökéletesen tudatában lévő, sztereotípiáktól nem béklyózott egyén képes kibontakoztatni ezt a fajta kreativitást és létrehozni valami igazán értékeset, valami újat. Nem új virtualitásra, hanem új vitalitásra van szükség.

Kierkegaard és Kocbek: eltérő személyiségek voltak, különböző századok és kultúrák, de egyformán kis nemzetek és nem gyarmatosító kultúrák emberei. Mindketten döntöttek, és mertek szembefordulni a társadalmi előítéletekkel és koruk szűkös határaival, hogy megteremtsek a lehetőségét a szabad, önálló személyiség kibontakozásának. Kenneth Frampton angol építész és kritikus 1983-as *A kritikai regionalizmus felé* című esszéjében valami ehhez hasonlólt dolgozott ki, csak ő a térre vonatkozóan. Írását Paul Ricoeur következő

szavaival kezdte: „Hogyan legyünk modernek úgy, hogy nem veszítjük el a kapcsolatot a hagyománnyal?” Frampton az építészek egy szűk körét leszámítva kevés figyelemben és elismerésben részesült. Elgondolása, amely arra fókuszált, hogy az „autonóm kultúrák” hogyan alapozhatják meg az „egyetemes civilizációt”, akkoriban ellentétben állt a globalizáció programjával. Mára azonban, az ilyenfajta globalizáció 2008-as összeomlása után jóval világosabb lett, hogy az „egyetemes civilizáció” nem maradhat fenn az „autonóm kultúrák” tisztelete és megértése nélkül.

A kultúrák közti dialógus csak a dialógus kultúráján keresztül válik lehetővé. Nem az egyik vagy a másik oldal, nem a pozíció vagy az oppozíció, hanem a kompozíció a kultúra lényege. Csak középpüzt *in medias res* győzhetjük le a konfliktust és teremthetünk ellentétet. Mostanra, amikor csaknem a fél világ lángokban áll, nyilvánvalóvá vált, hogy meg kell fékeznünk „a civilizációk összeomlását”, és biztosítanunk kell „a kultúrák együttlétezésének” lehetőségeit.

Ennek érdekében össze kell kapcsolnunk a nyelvet és a teret. Megvannak hozzá a gondolataink és az eszközeink. Segítségül hívhatjuk Einstein „tér-idő-kontinuum” fogalmát az elméleti fizikában, Bahtyin kronotopozát az irodalomelméletben, Bergson tartamát és Heidegger *Dasein*-értelmzését a filozófiában. Közelebb juthatunk hozzá Derrida *différence*-fogalma által, amely nem csak differencia, Ricœur modernitásértelmezésével, amely nem zárja ki a hagyományt, és Foucault tudásarcheológiájával, amely új térértelmezést kínál.

Még közelebb is találhatunk remek támpontokat. Meg kell haladnunk a „kiterjesztett szubjektivitást”, és reális szubjektumokká kell válnunk, akik megtapasztalhatják azt a „pillanatot”, amely „az egyest az egészhez fűzi”, miként azt Dean Komel írja *Bivanja* című könyvében. Žarko Paić szavaival, túl kell lépnünk a „világ nélküli képen” és a „hatalom nélküli szabadságon”, és újra kell gondolnunk azokat. Le kell győznünk az eszképzizmus és a terrorizmus közti szakadékot, ahogyan arra Goran Starčević rámutatott *Egzisztenciális gyakorlatok* című művében.

Az első ökonómia a nyelv ökonómiája, amit Derrida ismert fel. Az ökonómia a görög *nomos* nélkül, az összes spirituális és materiális réteg valódi tere nélkül nem válhat új *oikumené*vé. Ha meg akarjuk alapítani az igazi *oikumenét*, miként azt Primož Repar javasolta, akkor ez a térbeli alapzat is szükséges alátámasztásul. A speciális közel van a spaciálishoz. Minden speciesnek a túlélésre törekedve meg kell találnia a neki megfelelő teret, a speciális helyet. Minden nyelv, minden kultúra ilyen hely az ember számára. Ilyen hely az *oikumené*, ahol az egyes és az egész összehozható ugyanazon térben és időben. De készen állunk-e arra Európában, hogy megnyissunk egy ilyen igazi *oikumenét*, esetleg *EUkumenét*?

Itt vagyunk ezen a gyönyörű škocjani tájon, a karsztbarlangok fölött, amelyek fontos spirituális helynek számítottak a bronzkorban. Az archeológiai leletek szerint az emberek egykor ide dobták be törött kardjaikat. Vajon ez a hely az ősidőktől fogva a béke helye? A középkorban a karsztbarlangok ihlették meg Dantét az *Isteni Színjáték* első részének írásakor. Rilke ehhez a helyhez nagyon közel, Duinóban írta isteni (duino) elégiáinak első darabját. Mind ismerjük e sorokat: „Mert a Szép az Iszonynak / kezdete csak, ennyit még elviselünk és / bámuljuk közönyét, hogy össze se zúzza, / megveti lényünk.”¹ Ám azt alig tudja valaki, hogy akkor készültek, amikor a karszti *burja* nevű szél a legerősebben tombolt. Az iszony valóságos volt, mert az osztrák költő megtapasztalta a magas sziklák fölött, azon a helyen, amely ma Rilke ösvényeként ismert. Kocbek a *Lipicaiak* című költeményében, amely a különböző fajtájú karszti lovakról szól, arról ír, hogy milyen bonyolult kapcsolatban van egymással történelem és természet a világ valamennyi nemzetében. A régi karszti házakat úgy tájolták, hogy még akkor is megmaradhassanak az emberek a napsütötte udvaron, ha a *burja* erősen fúj: ezért hívják őket *burja*cnak. Még mindig tisztelnünk kell a természet erejét. Ez újra egzisztenciális kérdés.

¹ Rainer Maria Rilke: *Duinói elégiák*. Szabó Ede fordítása.

Hallják a Reka folyót lenni a Föld mélyében? Csak itt és most hallhatják az élet liktetését, de nem csak a fülüikkel, nem csak a szemükkel, hallhatják nyitott szíviükkel is, amely nem fáj többé. Kitágíthatják „énjüket” a mélység és a magasság felé... megnyithatják maguk mindenre. Az intuíció csak a belsőtől jöhet. „Egész embernek” lenni annyi, mint belül lenni... és bepillantást nyerni.

Zárásképpen szeretnék felolvasni egy Edvard Kocbek-verset, hogy lássák, hogyan tudott Kocbek énekelni ugyanabból a mélységből, amelyből Kierkegaard is. A vers címe *A felkészületlen*. Kocbek tudta, hogy sohasem készülünk fel teljesen.

Fölkészületlen

*Csodás dolgokról szóló
életveszélyes mese,
hogy valaki olyan,
mint mi mind,
és ugyanakkor mindenki olyan,
amilyen nincs és nem is lesz.
Ráadásul mindenkiben van valami,
ami a másikat rosszra készíteti,
és mindenki tele van valamivel,
ami örömmé növeszti a tébolyt.
Ezért nyugodtan sétálgatok
a századokban és próbálgatom
a kezdet és a végzetlen vérzés
különböző értelmű játékait.
Aztán elmegyek, egyenest
a boldog szorongás
várászos bánatába.*

CSORDÁS GÁBOR fordítása

Hivatkozások

- Kierkegaard, Søren (1983): *The Sickness Unto Death*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. [Magyarul: Kierkegaard, Søren (1993): *A halálos betegség*. Rác Páter fordítása. Budapest: Göncöl Kiadó, 1993.]
- Kierkegaard, Søren (2013): *Zapiski 1842–1846*. V: *Apokalipsa*, št. 172, junij, str. 15–22. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Kocbek, Edvard (1949): *Tovarišija: dneviški zapiski od 17. maja 1942 do 1. maja 1943* (Eltársiasság: Naplójegyzetek 1942. május 17-től 1943. május 1-ig). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kocbek, Edvard (1949): *Strah in pogum: štiri novele* (Félelem és bátorság: Négy elbeszélés). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kocbek, Edvard (1967): *Listina: dneviški zapiski od 3. maja do 2. decembra 1943* (Charta: Naplójegyzetek 1943. május 3-tól december 2-ig). Ljubljana: Slovenska matica.
- Kocbek, Edvard (1970): *Eros in seksus* (Erősz és szexualitás). Ljubljana: Naše tromostovje.
- Kocbek, Edvard (1974): *Svoboda in nujnost: pričevanja* (Szabadság és szükségszerűség: Vallomások). Celje: Mohorjeva družba.

- Kocbek, Edvard (1977): *Zbrane pesmi* (Összegyűjtött versek). Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kocbek, Edvard (1981): *Sodobni misleci* (Kortárs gondolkodók). Celje: Mohorjeva družba.
- Kocbek, Edvard (2010): *Razumnik pred odločitvijo*. Izbrani eseji. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Kocbek, Edvard (2013): Søren Kierkegaard. V: *Apokalipsa*, št. 172, junij, str. 161–175. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Kocbek, Edvard (2013): *Dnevnik 1934*. Ljubljana: ZRC.
- Komel, Dean (2011): *Bivanja*. Založba Miš.
- Pahor, Boris és Rebula, Alojz (1975): *Edvard Kocbek pričevalec našega časa*. Trst: Zaliv.
- Paić, Žarko (2007): *Projekt svobode*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa.
- Repar, Primož (2013): *Eksistencialna revolucija*. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Ricœur, Paul (2013): Kierkegaard in zlo. V: *Apokalipsa*, št. 172, junij, str. 67–94. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Ricœur, Paul (2011): *Sebe kot drugega* (Én mint másik). Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Rilke, Rainer Maria (1998): *Duino Elegies*. Translated from the German by Stephen Cohen. [Magyarul: Rilke, Rainer Maria: *Duinói elégiák*. Több kiadás.]
- Starčević, Goran (2013): *Vaje v eksistenici*. Ljubljana: KUD Apokalipsa.

Kocbek angol fordításban

- Kocbek, Edvard (1989): *The Lipizzaners*. Ljubljana: Association of Slovene Writers.
- Kocbek, Edvard (1990): *Na vratih zvečer / At the Door at Evening*. Dorion, Quebec & Ljubljana: The Muses' Co., Aleph.
- Kocbek, Edvard (1999): *Embers in the House of Night: Selected Poems*. Santa Fe, New Mexico: Lumen.
- Kocbek, Edvard (2004): *Nothing Is Lost: Selected Poems*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.

BARTHA JUDIT fordítása